

NYELVMŰVELÉS

Jurt vagy jurta?

A 'nemezsátor' jelölésére használatos *jurt* (*yurt*) szó török eredetű. Jelentése Maḥmūd al-Kāšyarī „Dīvān Luḡāt at-Turk”, azaz „Török szótári gyűjtemény” című XI. századi becses munkájában 'tábor, lakóhely; haza, hon' (C. BROCKELMANN, Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšyarī Dīvān Luḡāt at-Turk. Bp., 1928. 97), a későbbi török nyelvemlékekben: 'tábor, lakóhely, egyfajta nemezsátor; közösség, ország' (G. CLAUSON, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford, 1972. 958; M. RÄSÄNEN, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki, 1969. 211; V. G. EGOROV, Ètimologičeskij slovar' čuvaškogo jazyka. Čeboksary, 1964. 221; G. DOERFER, Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. IV. Wiesbaden, 1975. 212—6). Megfelelései a mai török nyelvekben is gyakran adathatók s a törökség minden ágában kimutathatók. Vö. pl.: oszm. *yurt* 'ország, vidék; haza, hon; ház, jurta; kollégium; menhely' (Turecko—russkij slovar'. Pod red. È. M.-È. MUSTAFAEVA, L. N. STAROSTOVA. Moskva, 1977.); tkm. *yürt* 'lakóház; ország, vidék' (Turkmensko—russkij slovar'. Pod red. È. R. TENIŠEVA. Moskva, 1968.); kar. *yurt* (Karaimsko—russo—pol'skij slovar'. Pod red. N. A. BASKAKOVA, A. ZAJONČOVSKOGO, S. M. ŠAPŠALA. Moskva, 1974.); csuv. *šurt*: 'ház' (N. I. SKVORCOV, Čuvaško—russkij slovar'. Moskva, 1985.); kum. *yurt* 'település, falu, aul; ház, gazdaság' (Kumyško—russkij slovar'. Pod red. Z. Z. BAMMATOVA. Moskva, 1969.); özb. *yurt* 'ország, vidék; haza, hon; nép, lakosság; tanintézet' (Uzbeksko—russkij slovar'. Glavn. red. A. K. BOROVKOV. Moskva, 1959.); tuv. *čurt* 'ország, vidék; nomád tábor, lakóhely' (Tuvinsko—russkij slovar'. Pod red. È. R. TENIŠEVA. Moskva, 1968.); jak. *surt* 'nomád szállás, lakóhely' (Jakutsko—russkij slovar'. Pod red. P. A. SLEPCOVA. Moskva, 1972.) stb.

A kerekásátor megnevezésére más szavak is kimutathatók az altaji nyelvekben. Vö. pl.: kirg. *üy* 'ház', *boz üy* 'szürke ház', *kijiz üy* 'nemezsátor' (K. K. JUDACHIN, Kirgizsko—russkij slovar'. II. Moskva, 1985². 133); halha *ger* 'ház', *esgiy ger* 'nemezsátor' (Mongol'sko—russkij slovar'. Pod obšč. red. A. LUVSANDENDEVA. Moskva, 1957. 318—9) stb. A 'ház' jelentésű névszók ezekben a nyelvekben ma különféle szilárd anyagokból készült épületek megnevezésére is szolgálnak, eredetileg azonban a kerekásatrat jelölték.

A továbbiakban a jelen dolgozatomban címében feltett kérdésre szeretnék választ adni. Ez a probléma azért érdemel figyelmet, mert a mai magyar köznyelvben a *jurta* alak ismert, egyes jeles kutatóink (pl. Almásy György, László Gyula, s a sort még folytathatnánk) viszont következetesen a *jurt* szót használják.

Meglepő, hogy e nomád lakóhely nevét egyik etimológiai szótárunk sem vette fel önálló címszóként, s nem szerepel a Magyar Néprajzi Lexikonban sem, holott őseink — a régészeti feltárások tanúsága szerint — nemcsak a vándorlások idején, a magyar—török együttélés korában, hanem a honfoglalás után is még huzamosabb ideig ennek a nagyszerű nomád építménynek valamelyik változatában hajtották álomra fejüket.

A kérdés tehát az, hogy e két szóalak közül melyiknek a használata lehetett elsődleges, s nekünk, az utódoknak, a jelenkor magyarságának melyik alakot kellene elfogadnunk, illetve előnyben részesítenünk.

Történelmi, művelődéstörténeti megfontolások alapján eleink feltehetően eredetileg a közvetlenül valamely ötörök nyelvből való *jurt* nomen (l. feljebb) használhatták az időjárás viszonyosságaitól őket megkímélő lakóépítményeik megnevezésére. Ez a főnév az új hazában, a Kárpát-medencében történt végleges megtelepedésüket követően a rögzített alapra emelt, szilárd anyagokból épített házaik hatására — a Magyarországra később bebocsáttatást nyert török népek (besenyők, kunok) és más etnikumú nomádok (pl. jászok) betelepülése ellenére is — idővel feledésbe merült.

A nomádok azonban a későbbiek folyamán sem kerültek ki a keresztény Európa, így a megváltozott életmódot folytató magyarság látóköréből sem. Ennek a ténynek — többek között — a magyar nyelvben később polgárjogot nyert *jurta* szavunk állít emléket. Ez a szó a magyarban orosz eredetű. Vö. orosz *jurta* 'jurta, nomádok nemezsátra' (HADROVICS L., GÁLDI L. szerk., Orosz—magyar szótár. II. Bp., 1959. 998); vö. még: orosz *jurt* 'terület, ország', orosz népn. *jurt* 'település, tartózkodás' ~ *jurta* 'ház, udvar; nomád tábor' (M. VASMER [FASMER], *Étimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Perevod s nemeckogo i dopolnenija* O. N. TRUBAČEVA. IV. Moskva, 1987. 534—5). Az orosz *jurt* szó minden kétséget kizáróan a török nyelvekből való (török előzményének hátteréhez l. a fent közölt adatokat). A *jurta* alak viszont az oroszban jött létre; kialakulása a törökből átvett *yurt* névszónak az orosz nyelv grammatikai rendszerébe történt beilleszkedésével magyarázható. *Jurta* szavunk az elmondottaknak megfelelően tehát végsősoron a török *yurt* főnév szláv alakjának a kölcsönzése.

Visszatérve az előbbieken már említett kettősségre s egyben az összegzésre is sort kerítve: véleményem szerint a magyarban mindkét hangtestű névszó használatának megvan a létjogosultsága, s így van ez akkor is, ha a mai magyar nyelvérzék inkább a *jurta* alakra hajlik, holott igazában a *jurt* szó lenne hivatott őrizni történelmünk egy sajátos fejezetének, a magyar—török közös nomád múltjának az emlékét.

GYARMATI IMRE